

Neo Liberal Politikalar ve Tersane-i Amire

Neo Liberal Policies and Tersane-i Amire

 Mert Okay,¹ E. Füsün Alioğlu²

¹Kadir Has Üniversitesi, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, İstanbul, Türkiye

²Kadir Has Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul, Türkiye

ÖZ

Küresel ölçekte dayatılan neoliberal politikalar, şehirlerde geri dönüşü olmayan sosyo-kültürel ve fiziksel dönüşümlere yol açmış, kamu yararını ikinci plana atarak kâr öncelikli hale getirmiştir. Bu politikalar, bütüncül planlama ve somut ile soyut kentsel değerlerin sürdürülebilir devamlılığı gibi temel şehircilik ve kültürel miras koruma ilkelerini göz ardı etmiştir. Bu makale, İstanbul'daki Haliç Tersanesi'nin neoliberal politikalar altında dönüşümünü, kent hakları ve koruma bilimi üzerindeki etkileri çerçevesinde incelemektedir. Bir dönem önemli bir endüstriyel ve kültürel miras alanı olan tersane, günümüzde piyasa odaklı çıkarlarla markalaşma, spekülasyon ve soylulaştırma süreçleriyle metalaştırılmıştır. Kentsel yenileme adı altında yüksek gelir gruplarını hedefleyen projeler, kamu yararı, toplumsal hafıza ve tarihî değerleri göz ardı etmektedir. Bu dönüşüm, küresel neoliberal kentleşme bağlamında ele alındığında, topluluk haklarını zayıflatmakta, yerel sakinleri dışlamakta ve kültürel mirası bir meta haline getirmektedir. Haliç Tersanesi'nin yeniden geliştirilmesi, kültürel mirasın kamu malı yerine piyasa değeri olarak tanımlandığı neoliberal kentsel dönüşüm eğilimlerinin bir yansımasıdır. Tersanenin Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde merkezi bir endüstriyel üretim merkeziyken, günümüzde lüks odaklı bir yapıya dönüştürülmesi, özelleştirme ve karar alma süreçlerindeki dinamikleri eleştirel bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu dönüşüm, çevre mahallelerde sakinlerin yerinden edilmesi ve kentsel alanların topluluk odaklı kullanımlarının kaybı gibi sonuçlar doğurmuştur. Çalışma, modern kentsel yenileme pratikleri ile bütüncül koruma ilkeleri arasındaki gerilimi vurgulayarak, katılımcı planlama süreçlerinin gerekliliğine dikkat çekmektedir. Makale tarihi ve kültürel değerlerin korunmasını öncelleyen, eşitlikçi ve sürdürülebilir bir kentsel gelişimin önemini vurgulamakta ve Haliç Tersanesi'ni, kontrolsüz neoliberal politikaların yıkıcı potansiyeline dair bir uyarı örneği olarak ele almaktadır.

Anahtar sözcükler: Neoliberal Politikalar, Kent Suçu, Haliç Tersanesi, Soylulaştırma, Metalaşma, Toplumsal Hafıza, Bütüncül Koruma, Kent Hakkı.

ABSTRACT

The neoliberal policies imposed globally have led to irreversible socio-cultural and physical transformations in cities, prioritizing profit over public interest. These policies disregard fundamental principles of urban planning and cultural heritage protection, such as integrated planning and the sustainable continuity of tangible and intangible urban values. This article examines the transformation of the Haliç Shipyard in Istanbul under neoliberal policies, focusing on its impacts on urban rights and conservation science. The shipyard, once an essential industrial and cultural heritage site, has been commodified into a market-driven urban area marked by branding, speculative development, and gentrification. Projects targeting high-income groups under the guise of urban renewal neglect public interest, collective memory, and historical values. Within the broader framework of global neoliberal urbanization, this transformation undermines community rights, excludes local residents, and commodifies cultural heritage. The redevelopment of Haliç Shipyard reflects trends in neoliberal urbanism, where cultural heritage is redefined as a market asset rather than a public good. Tracing the shipyard's historical role—from a vital Ottoman and Republican industrial hub to its contemporary luxury-focused rebranding—this study critiques privatization and decision-making dynamics that erode collective urban rights. The implications for surrounding neighborhoods include the displacement of residents and loss of community-oriented uses of urban spaces. This analysis highlights tensions between modern urban renewal practices and integrated conservation principles, emphasizing the need for participatory planning processes. Ultimately, the study calls for urban planning that preserves historical and cultural values, ensuring equitable and sustainable development. The case of Haliç Shipyard serves as a cautionary tale of the destructive potential of unchecked neoliberal policies, underscoring the importance of prioritizing public interest in urban transformation.

Keywords: Neoliberal Policies, Urban Crime, Haliç Shipyard, Gentrification, Commodification, Collective Memory, Integrated Conservation, Urban Right.

Received: 18.12.2024 Revised: 18.12.2024 Accepted: 07.01.2025 Online: xx.xx.2025

Correspondence: Emine Füsün Alioğlu

E-mail: fusun.alioglu@khas.edu.tr

Neo Liberal Politikalar ve Kent

1980'li yıllardan itibaren küresel ölçekte dayatılan Neo Liberal politikalar tarihsel ya da tarihsel olmayan yerleşmelerde ve öncelikle büyük kentlerde, metropollerde sosyo-kültürel ve fiziki olarak geri dönülemez bir dönüşümü aslında bir tahribatı yaratmıştır. Kuşkusuz toplumsal yaşamı tanımlayan parametrelerdeki radikal değişimlerin neden olduğu dönüşümler ve ona koşut ortaya çıkan yıkım dünya için yeni değildir. Tarih boyunca iç ya da dış dinamiklerden yükselen ve otorite kazanan güçler yolu ile geri dönülemeyecek biçimde gerçekleşen değişimler kentin somut ve somut olmayan tüm alametlerini, aktörlerini belirlemiştir. Özellikle Sanayi Devrimi sonrası emek-yoğun yerine makine-yoğun üretim mekanizmaları kentleri tartışmaya yer bırakmaksızın işgal etmiştir. Sanayi Kapitalizmi olarak adlandırılan bu dönem, Ortaçağ toplumunun kültürel ve fiziki özelliklerinin korunmasını mümkün kılmadığında Hausmann'ın Ortaçağ Paris'inde yaptıkları ortaya çıkmıştır. Harvey, bunu "...Sanayi öncesi kent disiplini edilmeli, deyim yerindeyse merkantilist alışkanlıklarından, tekeli pratiklerinden kurtarılmalı ve mutlak değil göreceli yerlerin hükmetmesi gereken kapitalist mekan organizasyonunda belli bir yöreye öncelik vermekten vazgeçirilmeliydi..." (Harvey, 1989) biçiminde açıklar.

Hausmann uygulamaları, Paris'te bulvarlar, Hausmann apartmanları, merkezi pazarlar, köprüler, alt yapı tesisatları, su yolları, opera ve kültür sarayları, büyük parklar uğruna binlerce alt gelir grubu insanı evlerinden etmiş, mahalleler tümüyle yok edilmiş, Ortaçağ Paris'i tarihten silinmiştir (Berman, 1994). Çünkü sanayi kapitalizmi kent toprağının değerini yükseltmiştir. Sanayi Devrimi'ne kadar üzerindeki yapının değeri içinde olan arazi/parselin değeri yapıdan bağımsızlaşmış (Benevolo, 1981) kentin her bir toprak parçası rant yaratmıştır. Bu yeni gayrimenkul değerlemesi sonraki süreçlerde kentlerin yeniden yapılandırmasına damgasını vuracaktır. Kapitalist ekonominin tüm halleri bu değer üzerinden kendini kurtarmaya çalışacaktır.

Hausmann'ın Paris'teki uygulamaları modern kent planlamasının kökeni olarak kabul edilmektedir. Güzel Şehir Hareketinin (City Beautiful Movement) Hausmann'ın (1809-91) Paris'i yeniden tasarlaması ve Ildefonso Cerdá'nın (1815-76) Barselona'daki çalışmaları gibi Avrupa'daki projelerden ve peyzaj mimarı Andrew Jackson Downing (1815-52),

Central Park'ın yaratıcısı Frederick Law Olmsted (1822-1903) ve mimar Daniel Burnham (1846-1912) gibi Amerikalı isimlerden etkilenerek ortaya çıktığı kabul edilir (Nepa, 2016). Ancak, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa, Amerika'da karar vericiler, Güzel Şehirleri (City Beautiful) özellikle otoyola bağlı olarak yeniden biçimlendirilmiştir. Yapılan operasyonlarla bireye ait olan sokağın birdenbire trafiğe ait olması, bireyin kendisi için yapılmış olan kamusal mekanlardan dışlanması, kaldırımında yürüme hakkının elinden alınması değişimin ana temasını oluşturmuş ve Berman tarafından "...Modernizm'in bir tarzı diğerini yok etmeye çalışarak harekete geçiyor ve kendini tüketiyor..." (Berman, 1994) biçiminde tanımlanmıştır. Böylelikle kentsel mekanın insan odaklı yapılması artık sona ermiş, "Otomotiv Sanayi"nin gücü yerleşmelerdeki temel belirleyici olmuştur.

Kapitalizmin bunalımı 1980'li yıllardan sonra Küresel ölçekte Neo Liberal ekonomik yaklaşımları ortaya çıkarmıştır. Neo Liberalizm, Harvey tarafından "...her şeyden önce, insan refahının en iyi şekilde, özel mülkiyet hakları, bireysel özgürlük, serbest piyasa ve serbest ticaret ile karakterize edilen bir kurum çerçevesi içinde girişimcilik özgürlüklerinin en üst düzeyde çıkarılması ile ilerletilebileceğini öne süren bir politik ekonomik uygulamalar teorisidir. Devletin rolü, bu tür uygulamalara uygun bir kurumsal çerçeve oluşturmak ve ön plana çıkarmaktır. Devlet, örneğin, paranın kalitesi ve bütünlüğü ile ilgilenmelidir. Ayrıca, özel mülkiyet haklarını güvence altına almak ve özgürce işleyen pazarları desteklemek için gerekli olan askeri, savunma, polis ve adli işlevleri de kurmalıdır. Ayrıca, pazarlar yoksa (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik veya çevre kirliliği gibi alanlarda), gerekirse devlet müdahalesiyle oluşturulmalıdır; Ancak bu görevlerin ötesine devlet girişimde bulunmamalıdır... Neo Liberalizmin tarihini, ya uluslararası kapitalizmin yeniden örgütlenmesi için teorik bir şablon sağlayan ütopyik bir proje olarak, ya da hem sermaye birikiminin koşullarını yeniden tesis etmek hem de sınıf iktidarının restorasyonu için tasarlanmış politik bir proje..." (Harvey, 2007) olarak tanımlar. Ancak küresel ölçekte uygulanan bu politikaların "...küresel sermaye birikimini yeniden canlandırmada başarılı olmadığını...", fakat kent sakinleri aleyhine gerçekleşen "...sınıf iktidarını yeniden ele geçirme..." (Harvey, 2007) konusunda başarılı olduğunu belirtir. Çünkü "...mekana hakimiyetin, her türlü güç mücadelesinin nihai stratejik hedefi..."¹ olduğu tarihsel süreçte defalarca görül-

müştür. Bu politikalar Harvey'in ifadesi ile bu, "...Kentlerde toprağın her santimetre karesini değere (ve kişisel kara) çeviren spekülâtorlerden, yeni bölgesel ve uluslararası iş bölümünü şekillendiren kuvvetlere; kentle banliyöyü, bir bölgeyle diğerini yarıştıran çekişmelere ve bazen dünyanın bir yarısıyla diğeri arasında şiddetli çatışmalar yaratan jeopolitik dalaşmalara kadar pek çok durum ..." (Harvey, 2007) olarak gerçekleştirilmiştir. Tarihsel ya da tarihsel olmayan mekan ayırımı yapılmaksızın yapılan uygulamalar kentlinin sosyal, ekonomik, kültürel çevresini yok etmiş ve kentli kentten gitmek zorunda bırakılmış adeta kovulmuştur.

Neo Liberalizm, kentlerde, amansızca ve kuralsızca, şehir planlama, kültürel mirasın korunması alanının olmazsa olmaz evrensel değerleri, ilkeleri yok sayılarak gerçekleştirilmiştir. Kamusal yarar, bütünlük planlama ve koruma, somut ve somut olmayan kentsel değerleri kapsayan kültürel katmanların sürdürülmesi gibi temel ilkeler hiç olmamış gibi davranılmıştır. Neo Liberal politikaların tarihsel kentler üzerindeki yok etme gücü karşısında "Koruma" alanının aktörleri kaygılarını uluslararası toplantılarda dile getirmiştir. 1987 yılında gerçekleşen Washington Tüzüğü'nde bu kaygılar "...Bu tüzük küçük veya büyük tarihi kentsel alanlarla ilgilidir; kentleri ve tarihi merkezleri saran doğal ve insan yapısı çevreyi de kapsamaktadır. Bu alanlar tarihi belge olma özelliklerinin yanı sıra, geleneksel kent kültürüne ait değerleri de barındırır. Endüstrileşmeyi izleyen kentsel değişimlerin etkisiyle günümüz dünyasında tarihi kentler ve kentsel alanlar tehdit altındadır; ihmal edilmekte, harap olmakta, hatta yok edilmektedirler..." (ICOMOS, b.t.) olarak yazıya dökülmüştür. Ne yazık ki bu kaygılar özellikle gelişmekte olan ülkelerde sadece teorisyenlerin dikkatini çekmiş karar vericiler bununla ilgilenmemişlerdir.

Bu makalede İstanbul'un önemli kültürel miraslarından biri olan Haliç Tersanesi'ndeki yıkıcı dönüşüm, Neo Liberal politikalar çerçevesinde ele alınacaktır. Aslında konu ile ilgili çok sayıda makale, rapor, tez yapılmıştır. Ancak bu makalede, bir taraftan Haliç Tersanesi'ndeki yıkıcı tasarımın ve onun ortaya çıkmasını kışkırtan dinamiklerin "Kent Bilimi, Koruma Bilimi ve Felsefeleri" açısından hangi evrensel değerleri yok sayarak nasıl bir "Kent Suçuna" dönüştüğü ele alınacaktır. Diğer taraftan "İstanbul Senin" vb. masum, iletişim kurma çabasındaki bu tür projelerin arka planındaki ulusal ve küresel nedenlere bir kez daha dikkat çekilecektir.

Tarihsel Süreçte Haliç/Kasımpaşa Tersanesi-Tersane-i Amire

Doğu Roma İmparatorluğu/Bizans Devleti döneminde Haliç, Konstantinopolis'in kuzey sınırında hem askeri hem de ticari faaliyetleri destekleyen deniz tesislerine ev sahipliği yapmıştır. Bizans Devleti filosunu güçlendirmek için kurulan tersane, Akdeniz ve Karadeniz'de deniz gücünü korumak için merkezi hale gelmiştir. İstanbul'a gelen ve şehirden çıkan ticaret gemileri için de bir liman işlevi görmüş, şehrin ekonomik canlılığının sürdürülmesinde önemli bir rol oynamıştır (Necipoğlu, 2017). Tersane, hem sivil hem de askeri filolar için tahkimatlar, depolama tesisleri ve gemi inşa rampaları ile stratejik olarak tasarlanmıştır. Bu altyapı, tersanenin ekonomik ve savunma faaliyeti merkezi olarak rolünü sağlayarak şehrin genişlemesine ve refahına katkıda bulunmuştur (Müller-Wiener, 2003). Tersanede, günümüze ulaşmış kültür katmanları, Bizans dönemi malzeme ve yapı teknolojisini, mimarisini anlamaya izin vermektedir.

Konstantinopolis'in fethinin ardından Haliç Tersanesi, Osmanlı deniz gücünün de merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde tersane, genişletilmiş, Bizans döneminde olduğu gibi hem askeri hem de ticari gemilerin yapımı, bakımı ve onarımı için hizmet vermeye devam etmiştir. Rıhtımlar, atölyeler ve idari binalar da dahil olmak üzere tersane tesisleri, Osmanlı donanmasının artan ihtiyaçlarını desteklemek için sürekli olarak geliştirilmiştir (Kiper, 2015). 16. Yüzyılın sonlarında, 130'dan fazla gözü ile Kasımpaşa kıyı şeridinin tamamını kaplamıştır (Müller-Wiener, 2003). Tersane gözleri, kalın dış duvarlı, kiremit kaplı ve hafif çatılı yapılardır. Her biri, bir ya da iki kadirge alabilen küçük mahzenlere sahiptir. Gözlerin arttırılması, Tersaneyi, İstanbul'un kentsel dokusunda belirleyici bir imge haline getirmiştir. Böylelikle Osmanlı'nın endüstriyel mimari yapılaşmasını anlamak mümkün olmaktadır (Müller-Wiener, 2003).

Tersane askeri ve idare yapılaşmanın yanında çevredeki kentsel dokuyu da şekillendirmiştir. Deniz işçilerinin, zanaatkarların ve gemi yapımcılarının yerleşimi Kasımpaşa'ya yönelmiş ve bölgeyi kendiliğinden dönüştürmüştür. Artık Kasımpaşa bölgesi bir denizcilik üssü haline gelmiştir. Depolar, işçi konutları ve ticaret karakolları gibi tesisler, askeri işlevleri ile Tersane şehrin ekonomik ve sosyal yapısına entegre olmuştur (Mantran, 1990); (Hovhannesyanyan, 1996).

19. Yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayileşme çabalarının odak noktası haline gelen Tersane için dönüştürücü olmuştur. Sanayileşme, modern malzeme ve inşaat yöntemlerini getirmiş, Tersane tesisleri genişletilerek, ekonomik rolü artırılarak büyümeye devam etmiştir. Artık sadece bir üretim sahası değil, kentin sosyo-ekonomik dokusu ile bütünleşmiş bir sanayi merkezidir. Artan modernizasyon taleplerini karşılamak için büyük kuru rıhtımlar, çok katlı atölyeler, depolar ve idari binalar gibi yeni yapılar bu dönemde inşa edilmiştir. Örneğin kalyonlar gibi daha büyük gemilerin inşası ve bakımı, geleneksel kızakların (çeşm veya göz) fiziksel sınırlamaları nedeniyle zorluklar yaratmıştır. Bu sorunu çözmek için Tersanede ilk modern kuru rıhtımlar inşa edilmiştir. 1821 ve 1825 yılları arasında, tasarım, boyutlar ve inşaat teknikleri açısından geliştirilmiş ikinci bir kuru havuz inşa edilmiştir. Taleplerin artması ile, ek kuru rıhtımlar inşa edilmeye devam edilmiştir. Bu kuru rıhtımlar, Tersane'nin modern bir endüstriyel merkeze dönüşmesinde önemli rol oynamıştır (Dal, 2015). 1857-1870 yılları arasında tersaneye üçüncü bir kuru havuz daha eklenmiş, Önceleri tek katlı ve sundurma benzeri atölyeler varken, artık birkaç katlı atölye binaları inşa edilmeye başlanmıştır. Böylece tersanenin görünümü, 19.Yüzyılın sonlarına doğru değişerek Avrupa'daki modern tersanelere benzemiş, eski Tersane gözlerinin yerini, yan yana bir şekilde inşa edilen çok katlı fabrika binaları, depolar ve dumanlı bacalar almıştır (Yılmaz G. I., 2008).

Kömür ve diğer malzemeleri taşımak için demiryolları gibi altyapıların eklenmesi, Tersane'nin genişlemesine ve çevresine olan etkisini arttırmış, nitelikli işçiler, zanaatkarlar ve teknisyenler de dahil olmak üzere tersanenin işgücü, endüstriyel üretime odaklanan canlı bir topluluğu teşvik ederek bölgenin sosyo-ekonomik çeşitliliğine katkıda bulunmuştur. Bu ortam, sanayileşmenin taleplerine uyum sağlayan Osmanlı yönetiminin Kasımpaşa bölgesindeki niteliksel ve niceliksel özelliklerini yansıtmaktadır (Dal, 2015).

1913'te Tersâne bölünmüş, Taşkızak Tersanesi donanmaya tahsis edilmiş, Camialtı ve Haliç Tersaneleri İnşaat-ı Bahriyye Şirket-i Osmâniyye'ye devredilmiştir (Uludaş, 2024). I. Dünya Savaşı'nın sonunda Mondros Ateşkesi'nin imzalanmasının ardından tersanedeki tüm gemi inşa faaliyetleri durmuş,

1925'te yeni bir düzenlemeyle Taşkızak Tersanesi Deniz Kuvvetleri'ne yerleştirilirken, Camialtı ve Haliç Tersaneleri Türkiye Seyri Sefain İdaresi'ne devredilmiştir. Tersane, özellikle 1980'lerden itibaren yetersiz yatırım ve operasyonel verimsizlikler nedeniyle önemli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır (Uludaş, 2024).

Bu tarihsel süreçte, Haliç'in kuzey kıyısı, endüstriyel yapıları ve çeşitli tarihsel dönemlerden kalma limanları ile yüzyıllardır sürdürülebilir dönüşümler geçiren bir kentsel kültürel miras yaratmıştır.

Neo Liberal Politikaların Kenti İşgal Etmesi: Kasımpaşa Tersanesi

Türkiye'de Neo Liberal politikalar küresel ölçekteki yapılanma ile uyumlu ve eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Bu politikalar ülkemizde iki evrede ortaya çıkmış ve kentsel mekanları tahrip etmiştir. 1980'li yıllar 1.Evreyi, 2000'li yıllar ise 2.Evreyi oluşturmaktadır (Bal, 2011). İlk evrede, Turgut Özal Başbakanlığı (1983-1989) ve Bedrettin Dalan İstanbul Belediye Başkanlığı (1984-1989) dönemlerinde, "Dünya Kenti" söylemleri ile sermayenin İstanbul'a çekilmesi ve turizm odaklı büyüme programları çerçevesine kentsel mekanlarda dönüşümler planlanmış ve uygulanmıştır (Tepe, 2024). Boğaziçi, Haliç kıyıları, Tarlabası, Perşembe Pazarı müdahaleleri yapılanların örnekleridir. Dalan'ın "*...Eğer tarihi eserleri korumak kalkınmaya engel olacaksa biz buna karşıyız. Tarlabası'nda tarihi eser sayılacak bina yok. En azından izim yıktıklarımız tarihi eser değil. Yıkıma devam edeceğiz...*" (Günay, 2010) söylemi kentlere/İstanbul'a yönelik dönem politikasını yeterince açıklamaktadır. Bu dönem politikasının uzun erimli bir hedefi olduğu, Tarlabası yıkımlarının arkasından Yücel Gürsel tarafından dile getirilmiştir. Gürsel'in "*...Haliç, Piyalepaşa-Dolapdere, Beyoğlu gökdelen iş merkezleri, uluslararası iş çevrelerinin Ortadoğu'da çevirecekleri "her türlü" iş için oluşturulmak istenmektedir...*" (Gürsel, 1987) söylemi çok yerinde bir öngörü olmuştur.

Bu ilk Neo Liberal dönemde, koruma mevzuatında köklü bir değişikliğe gidilmemiş, ancak imar mevzuatı düzenlenerek özelleştirme zemini güçlendirilmiştir.³ Bu bağlamda, 24 Ocak 1980 kararları ile imzalanan istikrar paketiyle dışa açık, ekonominin özel sektör öncülüğünde büyümesini ve bu süreç içinde devletin küçültülmesini hedefleyen po-

litikalar benimsenmiştir (Bal, 2011). Tam da bu sıralarda, 1993'te Bakanlar Kurulu, Haliç Tersanesi'ni hükümetin özelleştirme programına dahil etmiştir. Tersanenin özelleştirilmesi, finansal kayıplarını azaltmayı ve tesisi alternatif kullanımlar için yeniden kullanmayı amaçlamıştır. Akabinde Tersane zarar ettiği ve çevreyi kirlettiği gerekçesiyle kapatılma kararı alınmıştır. 18 Nisan 2000 tarihinde alınan bir karar ile tersaneler resmen kapatılmış ve Haliç Tersanesi'nin İ.Ü. Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü'ne, Camialtı Tersanesi'nin de İstanbul Valiliği İl Özel İdaresi'ne, Polis Okulu olarak kullanmak üzere bedelsiz devrine kararı verilmiştir (Köksal, 2005). Bu dönem, Haliç Tersanesi'nin bir endüstriyel denizcilik merkezi olmaktan çıkıp, değişen ekonomik politikalar ve kentsel kalkınma önceliklerini yansıtan bir alana dönüşmesini simgelerken, aynı zamanda İstanbul'u yöneten karar vericilerin endüstriyel mirasa yaklaşımlarındaki daha geniş ölçekli dönüşümün bir göstergesi olmuştur.

Tersane-i Amire Bölgesi'nin yeniden işlevlendirilmesi kamusal bir girişim olarak sunulmuştur. Ancak süreç, bilinçli olarak kamu yararı doğrultusunda ilerletilmemiştir. Kent Planlama Biliminin Temel İlkesi Olarak "Kamu Yararı" çeşitli tanımlara sahip olsa da "...kolayca vazgeçilecek, hangi süreçler ile gerçekleşeceği belirli olmayan katılım, müzakere ve uzlaşmaya yerini bırakacak bir kavram..." (Levent & Levent, 2011) değildir. Kamu yararının "...kenti bütüncül bir biçimde ele alan, toplumun tarihsel olarak ürettiği maddi değerlerin sınırlı sayıdaki çıkar gruplarının tekelinde toplanmasına neden olan mekanizmaları sorgulayan ve bu maddi değerlerin toplumsal platformda hakça dağılmasını amaçlayan bir yaklaşım..." (Levent & Levent, 2011) olması gerektiği önemli hareket noktasıdır. Halbuki, Tersane-i Amire Bölgesi için tasarlanan proje asla kamu yararı içermemektedir. Bu proje kentin sakinleri ile sivil toplum kuruluşları ile tartışılmamış, üst yönetimlerin bir dayatması olarak tasarlanmış ve uygulanmıştır. Bir yarışma ile elde edilen Tersane dönüşüm projesi üst gelir gruplarını istihdam etmeyi hedeflemiştir. Uygulanan proje, 2010 Avrupa Kültür Başkentleri İstanbul, Pécs ve Ruhr'un ortak projesi olarak hayata geçen ve uluslararası atölye çalışmalarıyla üç kentin öğrencilerini bir araya getiren "Geçici Kentler-2010 Avrupa Kültür Başkentleri Arasında Diyalog"

(The Temporary City – A Dialogue Between the European Capitals of Culture 2010) projesinin İstanbul ayağı için düzenlenen sınırlı yarışma (Mimdaporg, 2019) sonucu elde edilmiştir. Yarışma sonrası bu dönüşüm projesinin üzerinde tasarlandığı Tersane arazi 2015 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından "özel proje alanı" olarak belirlenerek her türlü yasal mevzuattan bağımsızlaştırılmıştır. Bu karar, tarihi Tersaneyi, müzeleri, otelleri, marinaları ve yerleşim alanlarını içeren karma kullanımlı bir dönüşümü amaçlayan özel sektör ortaklıklarını kolaylaştırmıştır (Uludaş, 2024). Ancak zaten Tersane bölgesi, 2013 yılında 49 yıllığına kiralanmıştı (Cem, 2022). Yap-İşlet-devret modeli ile yapılan özelleştirmenin amacı ise yüksek gelir grubuna hizmet vermektir. Tersane İstanbul'un kendisini tanıttığı "FTG Development'in hayat verdiği entegre kentsel dönüşüm projelerinin amiral gemisi Tersane İstanbul, kent yaşamına yeni standartlar kazandırmak üzere yola çıkıyor! Zengin otel ve konut portföyü, sıra dışı aktivite alanları, paha biçilmez kültürel ikonları ve tarihi değerleriyle Tersane İstanbul, tüm dünyada değişimin öncüsü olmak isteyenler için İstanbul'u global bir çekim merkezi haline getiriyor... Tersane İstanbul için tam anlamıyla bir "yıldızlar takımı" kuran FTG Development, İstanbul'un gözbebeği olacak Tersane İstanbul için önde gelen tasarımcılar, inşaatçılar, perakende uzmanları, global otel markaları ve emlak danışmanlarından oluşan bir ekibin sinerjisinden faydalandı...İstanbul'a, dünyayla bağlarını daha da güçlendirecek çarpıcı kültürel simgeler ve 5 yıldızlı otellerle zenginleşen yepyeni bir sahil destinasyonu kazandırmaya hazırlanan FTG Development; projeye dahil edilen yalı daireleri ve deniz manzaralı çağdaş apart birimlerinden oluşan sofistike yaşam alanlarıyla da canlı bir sahil semtine hayat vermeye odaklanıyor..." (Tamince, b.t.) ifadesi de "Kamu Yararı" içermediğini, "Kentsel Soylulaştırma"nın temel hedef olduğunu açıkça söylemektedir. Buna rağmen ne yazık ki, 12.Dünya Mimarlık Festivali WAF 2019 "Turizm Yatırımları Proje" kategorisinde "Tersane İstanbul" büyük ödüle değer görülmüştür (Mimarizm, 2019). Bu projenin misyonu ve vizyonu, bölgenin metalaştırılması, Tersane-i Amire'nin kültürel değerinin markalaştırılması çerçevesinde kalmıştır (Resim 1).

Kültürel mirasın günümüzdeki çevresi ile bir bütün olarak ele alınmasının gereklili-

Resim 1. Üstte: Kasımpaşa Tersanesi özgün (<https://sinanculuk.blogspot.com/2013/11/halic-i-dersaadetde-tersane-i-amire.html>); Alttta: Bir kent suçu olarak Tersane dönüşüm projesi (Fotoğraf: Faruk Tuncer, 2024).

ği 1975 tarihli Amsterdam Bildirgesi’nde “... Yeni bir koruma politikası ve bütünleşik koruma uygulanmazsa, toplumumuz çok yakında geleneksel çevresini oluşturan yapı ve sit mirasının çoğunu yitirmiş olduğunu görecektir. Koruma bugün tarihi park ve bahçelerin yanı sıra, tarihi kentler, kentlerin eski mahalleleri ve geleneksel karakteri olan kent ve köyler için de gereklidir. Bu mimarlık ürünlerinin korunması en büyüğünden en alçak gönüllülerine kadar, günümüz yapılarını da unutmadan, kültürel değer taşıyan tüm yapıları çevreleriyle birlikte kapsayan geniş bir perspektif içinde görülebilir... Bir koruma politikası aynı zamanda mimarlık mirasının toplumsal yaşamla bütünleşmesi anlamına da gelir...” (ICOMOS, b.t.) biçiminde tanımlanmıştır. Neo Liberal politikaların kentlerdeki tahribatı üzerin bir kez daha 1987 tarihli Washington Tüzüğü’nde “Bütüncül Koruma” tavsiye edilmiştir (ICOMOS, 1987). Washington Tüzüğü’nde “... tarihi kentsel alanların korunması tutarlı ekonomik ve sosyal gelişme politikalarının ve her düzeydeki kent ve bölge planlamasının ayrılmaz bir parçası...” olduğuna dikkat çekilerek korunması gerekli şeylerin “maddi ve tinsel” olabileceği bir kez daha hatırlatılmıştır. Tüzük, böyle bir korumanın ise ancak “... Koruma planları arkeoloji, tarih, mimarlık, teknikler, sosyoloji ve ekonomi...” (ICOMOS, b.t.) gibi disiplinler arası bir programla yapılabileceğini belirtir. Bu tanımlama koruma alanının bütüncül olarak sadece kentsel ve yapısal değil aynı zamanda tüm disiplinlerin temsil ettiği kültürel ortamın yarattığı “yerin ruhu” bağlamında da ele alınmasını kapsamaktadır.

Neo Liberal uygulamalar yerleşmeleri bü-

tüncül yaklaşımla ele almayı hedefleri gereği benimsememişlerdir. Çünkü yerleşmeleri tarihsel olsun ya da olmasın “Sürdürülebilirlik” çerçevesinde sosyal, ekonomik, kültürel özelliklerini bir bütün olarak görüp programlamak, planlamak düşünce-yoğun emek ister. Halbuki Küresel ölçekteki yeni para politikalarının buna vakti yoktur. Hızlı bir biçimde kenti kazanç kaynağı olarak sisteme sokmak ekonomik krizler için önemliydi. Başka bir deyişle Neo Liberal politikaların kent toprağı önemli bir rant kaynağına dönüştürmesi için onun parça parça işgal etmek çok daha kolaydı. Bu işgal, karar vericilerin mevcut yasal mevzuatı dışlayan, bir gecede çıkarılmış özel kanunlar, yönetmelikler konusunda hamiliği ile gerçekleştirilmiştir.

Bu bağlamda, küresel sermaye ile entegrasyonun sağlanmasına yönelik 16.03.1982 tarihli 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu çıkarılmış, yürürlüğe sokulmuştur. Böylece bütüncül planlama ilkelerini yok sayan, kent bütününe gözetmeyen parçacıl düzenlemelerin önü açılmıştır (Özalp, 2017). Nitekim 5366 sayılı Yasa, yürürlüğe girdiği 2005 yılından itibaren, İstanbul’da Tarihi Yarımada’da, Beyoğlu’nda, Tuzla’da birbirinden ve kentin bütününden bağımsız yenileme alanları ilan edilmiştir. Bu yasa ile sadece “Yenileme Alanı” projelerini değerlendiren Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları (Dinçer, 2010) oluşturulmuştur. Kendi yasal ortamını ve kurumlarını da oluşturan bu parçacıl düşünme ve tasarlama giderek tüm İstanbul’a ve Türkiye’ye yayılmıştır. Halbuki tarihsel çevreler “... Tarihi çevreler, özgünlüklerini oluşturan fiziki ve kültürel değerlerinin farklı bileşenleri ve deği-

şimlerini anlamaya yönelik özel bir yaklaşımla incelenmelidir. Aslında bütüncül koruma yaklaşımı, tarihi çevreleri, somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları arasındaki karşılıklı etkileşimlerden oluşan bir bütün olarak anlamayı, değerlendirmeyi ve sürdürmeyi amaçlamaktadır...” (Karakul, 2021) tanımı çerçevesinde ele alınmalı idi. Çünkü bu makalenin odak noktası olan Tersane'nin tarihsel önemi, yalnızca fiziksel yapılarında değil, aynı zamanda bu yapıların İstanbul'un sosyal, ekonomik ve teknolojik tarihine katkılarında yatmaktadır. Bölge, Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine geçişte de sanayi mirasının devamlılığını da temsil etmiştir (Köksal, 2005). Ancak, Tersane İstanbul Projesi'nin korumaya yönelik yaklaşımı, işlevsel ve tarihi bütünlükten çok estetik değeri ve markalaştırmaya öncelik vermiştir (Köksal, 2019) Proje, aktif bir endüstriyel miras alanında yaşanmış hafızayı kaybederek, temizlenmiş bir turistik cazibe merkezine dönüştürme çabası taşımaktadır (Köksal, 2013).

Başlangıçta tersane bölgesini kamunun erişimine açmak için bir yeniden işlevlendirme olarak duyurulan proje, bunun yerine tarihi ve kültürel değerlerin korunmasından ticarileşmeye doğru bir geçişi temsil etmektedir. Haliç Dayanışması da dahil olmak üzere eleştirmenler, Endüstriyel Miras Alanı olarak tanınan sitenin lüks turizmden ziyade deniz endüstriyel kullanımına öncelik vermesi gerektiğini vurgulamıştır. Özelleştirme ve yeniden geliştirme çabaları bu tarihi değerleri göz ardı etmiş ve yüksek gelirli gruplara hitap ederken mevcut toplulukları marjinalleştirerek eşitsizlikleri sürdürdüğü belirtilmiştir (Köksal, 2019).

Kent hakkı, Henri Lefebvre tarafından değişim değeri yerine kullanım değerinin ön plana çıkmasını hedefler (Lefebvre, 2020); (Tepe, 2024). Lefebvre göre, kapitalizm kenti bir ürün haline getirmiş, mekânın metalaşmasına ve toplumsal yaşamın sermaye lehine yeniden şekillendirilmesine neden olmuştur (Lefebvre, 2020); (Tepe, 2024). David Harvey kent hakkını, "kentleşme süreçleri üzerinde bir tür belirleyici güç talep etmek" olarak ifade eder ve bu hakkın bireysel değil, kolektif bir hak olması gerektiğini vurgular (Harvey, 2019); (Tepe, 2024). Bu bağlamda, kent hakkı, kentin sadece ekonomik ve karar vericiler tarafından değil, tüm kent sakinlerinin katılımıyla şekillendirilmesi gerektiği fikrini taşır (Mitchell, 2003) (Tepe, 2024). Neo Liberalizmle hız kazanan bu süreçte, sermaye rant artışı ve soylulaştırma gibi mekanizmalarla kâr elde ederken, kent sakinleri yerinden edil-

me, yabancılaşma ve mekânsal ötekileştirme sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır (Kuran, 2021); (Tepe, 2024).

Endüstriyel miras, bir bölgenin sanayileşme sürecini ve toplumsal, ekonomik, teknolojik dönüşümlerini yansıtan yapılar ve alanlardan oluşur. Bu kavram, sadece fiziksel yapıları koruma değil, aynı zamanda bu yapıların sürdürülebilir kullanımını sağlamayı amaçlar (Harvey, 2008). Haliç Tersanesi özelinde, koruma süreçlerinin kamu yararını ve bölgenin toplumsal işlevselliğini ön planda tutacak şekilde planlanması gerekli olmuştur. Ancak bu çerçevede uygulanan politikaların şeffaf olmaması ve koruma planlarının yetersizliği, projenin kültürel ve endüstriyel mirası tehdit ettiği yönündeki eleştirileri güçlendirmiştir.

Son Söz Yerine

Tarihsel olsun ya da olmasın çevrenin yerleşmelerin yüzyıllarca süren deneyimler sonrasında oluşturduğu olmazsa olmaz ilkeler ve haklar vardır. Kültürel miras alanı çok daha erken tarihlerden başlayarak "Anıt" ölçüğünde başlayan koruma kaygılarını giderek kültürel peyzajlar ölçüğüne taşımıştır. Avrupa kentleri, yüzyıllar boyunca, mirasın fiziki verileri korumak, taklit etmek ve tahrip etmek karar ve uygulamaları arasında kalmıştır. Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc'un (1814-1879) "Stil Birliği"ne ulaşmak kaygısına karşı, John Ruskin'in (1819-1900) anıtlara en az müdahaleyi öneren "Romantik Görüş"ü, Luca Beltrami'nin (1836-1914) tarihsel verileri önemseydiği "Tarihsel Restorasyon Kuramı" 19. Yüzyılın koruma tartışmalarını oluşturur. Bu tartışma ortamının önemli noktasını yapının tüm ayrıntılarında yer alabilen "Tarihsel Belge Değeri" olmuştur. Camillo Boito'nun (1836-1914) 1883'de oluşturduğu koruma ilkelerinde yer alan "...yanıltıcı sonuç ve hükümlere yol açabilir..." kaygısını dile getirerek "...yapının görsel bütünlüğüne ve biçimine... değişik dönem eklerine saygı göstermek..." konuları özellikle öne çıkarılmıştır. Burada sözü edilen yapının tarihsel süreci boyunca edinilmiş değerlerinin başka bir deyişle "Tarihsel Belge Değeri"nin önemidir. Sonraki dönemlerde koruma kavramlarının ele alındığı toplantılarda da "Tarihsel Belge Değeri" temel tartışma noktasını oluşturmuştur. Gerek korumanın muhafazakar bir biçimde ele alındığı dönemlerde gerekse savaş sonrasında esneklikler / gevşeklikler içeren dönemlerinde derinliği değişerek ele alınan aslında "Tarihsel Belge Değeri"dir (Alioğlu & Erkan, 2016). Koruma kavramları "Anıt"tan

“Korunması gerekli Kültür Varlığı”na; “Tek Yapı”dan “Tarihsel Çevre”ye; “Somut Kültürel Değerler”den “Soyut Kültürel Değerlere” evrilirken üzerine ölçütler oluşturulan, koruma yöntemleri geliştirilen şey “Tarihsel Belge Değeri”dir. Tarihsel belge değeri, kentsel dokunun mekan organizasyonunda, kentsel işlevlerde, dinsel, etnik öğelerde, mahalle, sokak, parsel yapılanmasında, kentsel donanımlarda, mimari mirasın tasarım özelliklerinde, malzeme ve yapım teknolojisinde, tüm yapısal ayrıntılarında yer alır. Kısaca bir yerleşmenin ya da yapının kültürel, sosyal, ekonomik özelliklerini gösterebilen biçimlenmelerinde bazen el ile dokunulabilir bazen ise sadece duygusal ya da düşünsel olarak algılanabilir (Alioğlu & Erkan, 2016). Bu bağlamda yüzyıllara dayanan deneyimlerden çıkarılan derslerin yok sayılması “Kentsel Suç”tur.

“Kentsel Suç” terimi, kentsel sakinlerin refahını, eşitliğini ve haklarını baltalayan eylemleri kapsar. Bu kavram, kentsel çalışmalar literatüründe kapsamlı bir şekilde araştırılmıştır (Harvey, 2008). Türkiye’de “Kentsel Suç” kavramı ilk kez 1961 yılında Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) tarafından kullanılmıştır. TMMOB İzmir Kent Koordinasyon Kurulu'nun 2019 tarihli raporunda, kentsel suç kapsamı olarak “...canlıları, ekolojik döngüleri, kentsel yaşanabilirliği ve sağlıklı bir çevreyi etkileyen, yıkıma ve bozulmaya neden olan veya neden olacak, karada yapılan her türlü insan yapımı faaliyet...” olarak tanımlanmıştır (İPA, 2024). Ruşen Keleş'in tanımladığı gibi Şehre Karşı Suçlar “...*şehrin günlük işleyişine, tarihi, kültürel, sosyal ve doğal değerlerine ve sakinlerinin haklarına yönelik her türlü saldırıyı kapsar. Bunlar, şehrin sahip olduğu ve temsil ettiği değerleri zayıflatan, zarar veren veya ortadan kaldıran kasıtlı veya ihmalkar eylemlerdir...*” (Keleş, 2007). İlhan Tekeli de, “kent suçu” kavramını “...*Bu hakların ve uluslararası anlaşmalarda belirtilen kentsel hakların ihlali olarak yorumlanır. Kamu refahını göz ardı eden, kamu sağlığını ve sürdürülebilir kentsel gelişimi önceliklendirmeyen ve bilimsel olmayan inşaat ve planlama kararlarına dayanan kentsel uygulamalardır...*” olarak tanımlamaktadır

Kasımpaşa Tersanesinin bu yeniden yapılandırma sürecinin bir “Kentsel Suç” olduğu defalarca (İPA, 2024) dile getirilmiştir. İhale sürecinin koruma amaçlı planların yokluğunda gerçekleştirildiği, bu durumun hukuka aykırılık oluşturduğu dile getirilmiştir. Proje, 24 Temmuz 2013 tarihinde yapılan açık artırma sonucunda 1

milyar 346 milyon dolar bedel ile sonuçlanmış ve 49 yıllık Yap-İşlet-Devret modeli kapsamında ihale edilmiştir. Ancak bu model, projeyi turizm ve ticaret merkezine dönüştürmeyi amaçlarken, alanın endüstriyel ve tarihsel bağlamına zarar verebilecek nitelikte olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Haliç Dayanışması gibi sivil toplum kuruluşları, bu dönüşümün tarihsel mirası tahrip ettiğini ve Haliç’in kültürel kimliğini zayıflattığını konusunda uyanlarda bulunulmuştur.

Mimarlar, şehir planlamacıları, tarihçiler, sendikalar ve yerel sakinlerden oluşan bir kolektif olan Haliç Dayanışmasının yanında İstanbul Mimarlar Odası da, bu tür girişimlerle Kasımpaşa Tersanesi’nin kültürel ve sosyal mirasının yok olma/edilme tehdidi ile karşı karşıya olduğunu defalarca dile getirmişlerdir. Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi’nin ihalenin iptali için açtığı dava, bu sürecin kamu yararına ve hukuka aykırılık gerekçeleriyle tartışmalı bir boyut kazandığını göstermiştir. İptal talebi, İstanbul 6. İdare Mahkemesi’nde açılmış ve dava dilekçesinde, ihale alanının 2863 Sayılı Kanun kapsamında Endüstriyel Sit alanı olarak tescilli olduğu ve koruma kurulu kararlarının dikkate alınmadan projelendirme yapıldığı belirtilmiştir. Dava dilekçesinde, Haliç’in kent belleği için taşıdığı kültürel ve tarihi önem vurgulanmış; Tersane-i Âmire’nin Yüzyıllar boyunca Haliç’in ekonomik, sosyal ve kültürel kimliğini şekillendiren bir üretim modeli olduğu ifade edilmiştir. Özellikle, projenin kamu yararına uygun olmadığı ve tersanelerin sosyal ve tarihi değerlerini göz ardı ettiği öne sürülmüştür (Yılmaz F. , 2015) (Yılmaz G. I., 2008).

30 Kasım 2015 tarihinde Haliçport Projesi kapsamında düzenlenen ÇED (Çevresel Etki Değerlendirmesi) toplantısının yapılacağı duyurulmuştur. Sütluçe Kongre Merkezi’nde gerçekleştirilen bu toplantıya katılan Haliç Dayanışması, toplantının açılmaması ve resmi kayıtlarda “halk ile görüşüldü” ifadesinin yer almaması amacıyla hukuki itirazlarda bulunmuştur (Köksal, 2016; Tepe, 2024).

TMMOB’a bağlı bazı meslek odalarının Haliçport Projesi’ne karşı açtığı dava 2018 yılında sonuçlanmıştır. Mahkeme, projenin imar planını iptal etmiş ve yeni bir imar planı hazırlanmıştır (Sözcü, 2018). Tersane bölgesinde 2013 ile 2018 yılları arasında herhangi bir uygulama yapılmıyorken, Ağustos 2018’de koruma kurulu onayı alınmadan kaçak yıkımlar başlatılmıştır. Bu yıkımlar gerekli önlemler alınmadan gerçekleştirildiği için asbest yayılımı ciddi sağlık riskleri yaratmıştır. Aynı yıl, Haliç Tersanesi’nin

Haliçport Projesi kapsamı dışında kalan kısmının İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Türkiye Teknoloji Takımı Vakfı işbirliğiyle "Bilim Merkezi" olarak yeniden işlevlendirilmesi planlanmıştır (Köksal, 2019); (Tepe, 2024)).

Tüm itirazlara ve engellemelere rağmen, 2019 yılında Haliçport'un temeli atılmıştır (Bianet, 2019). Temel atma törenine katılan "Karar Vericiler", altı yıl süren gecikmelere rağmen projenin hayata geçirileceğini vurgulamıştır. Projenin ismi değiştirilmiş ve "Haliçport" yerine "Tersane İstanbul" olmuştur. Projenin "Haliçport"tan "Tersane İstanbul"a yeniden adlandırılması, onu önceki tartışmalardan uzaklaştırmak için bir marka stratejisi olarak geliştirilmiştir, tarihi açıdan önemli Camialtı ve Taşkızak Tersanelerinin dahil edilmesi, bölgenin Endüstriyel Miras Alanı olarak bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak görülmüştür (Köksal, 2019).

Haliç Dayanışması, kentsel yenileme kisvesi altında başlatılan bu projenin, İstanbul'un endüstriyel ve kültürel mirasının korunması yerine ticari çıkarlara öncelik verdiğini savunmaktadır. Bir zamanlar gemi yapımı ve denizcilik lojistiği için hayati bir merkez olan Tersane, kültürel hafıza ve endüstriyel mirasın yeri doldurulamaz şekilde temsil ettiğini belirtmektedir. Haliç Dayanışması, sadece rıhtım, vinç ve atölye gibi fiziksel yapıların korunmasını değil, aynı zamanda sitenin gemi yapımı ve eğitim faaliyetleri gibi tarihi işlevlerinin sürdürülmesini de içeren bütünsel bir koruma yaklaşımına duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Kamu kampanyaları, yasal işlemler ve işbirlikçi çabalar yoluyla, bölgenin lüks bir turizm merkezinden ziyade bir sanayi ve eğitim merkezi olarak kullanılmasını savunarak, kamu yararının yeniden geliştirme planlarına entegre edilmesi çağrısında bulunmuşlardır (Bianet, 2014).

Lüks turizm ve İstanbul'un pazarlanması, markalaştırılmasına yaptığı vurgu, soylulaştırmaya katkıda bulunmak ve tersanenin sosyo-endüstriyel mirasını silme çabası olmuştur. Türkiye'de, karar vericiler karşı olan muhalifler tersanenin altı yüzyıldan fazla bir süredir sürekli faaliyet gösteren bir tersane olarak küresel benzersizliğinden bahsederek, tersanenin denizcilik ve endüstri merkezi olarak kullanılmaya devam etme potansiyelini vurgulamışlardır (Tansel, 2019). Karar vericilerin, muhalefet söylemlerinde bulunanlara ve meslek örgütlerini engelleyici olarak eleştirmesiyle işaretlenen projeyi çevreleyen siyasi söylem, Türkiye'de kalkınmacı kentsel politikalar ile kültürel miras koruma arasındaki geniş gerginliğe örnek teşkil etmektedir.

Projenin ilk etabı, 2022'nin sonlarına doğru tamamlanmış ve 2024 yılı itibarıyla büyük ölçüde tamamlanmıştır. 1 Eylül 2024 tarihinde, Rixos Tersane İstanbul'un açılışı "karar vericilerin" katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu açılış, projeyi geliştirenler için önemli bir aşamayı etmiş olduğu açıktır. İstanbul'un marka değerini artırmayı ve Haliç'in tarihi dokusunu modern yaşama bütünleştirmeyi amaçlandığı söylenmiş, projenin tarihi ve kültürel mirasın korunması konusundaki yaklaşımı ve gelen eleştirilere cevap verilmemiştir. Özellikle, ticari kazancın endüstriyel mirasın korunmasının önüne geçtiği ve bölgenin soylulaştırılarak mevcut toplulukların marjinalleştirildiği yönünde endişeler hala göz önüne alınmamaktadır.

Üretim mekânı olarak hizmet vermiş Haliç Tersaneleri, günümüzde işlevini büyük ölçüde yitirerek üst sınıfa hitap eden bir tüketim mekânına hızla dönüşmektedir. Tersane İstanbul projesi kapsamında yapılan inşaatlar ve dönüşümler, endüstriyel mirasın üretim özelliğini yok etmiş, yerine lüks konutlar, alışveriş merkezleri ve diğer odaklı mekanlar alanı işgal etmiştir/etmeye de devam edecektir. Aynı zamanda, Haliç Tersanesi'nin bir kısmına kültür ve sanat işlevi kazandırılması, bu tarihi alanın üretim kapasitesini daha da daraltmıştır. Bu dönüşüm yalnızca tersanelerin kimliğini değil, aynı zamanda çevresini de etkileyerek bölgeyi hızla soylulaştırma ve kentsel dönüşüm kısacasına itmiştir. Endüstri mirasının bu şekilde bir tüketim mekânına evrilmesi, tarihi ve kültürel değerlere yönelik duyarlılık eksikliğini ve Neo Liberal politikaların kent üzerindeki baskın etkisini açıkça gözler önüne sermektedir.

Tersane İstanbul projesi, yalnızca Haliç Tersanelerini değil, çevresindeki mahalleleri de kapsamlı bir dönüşüm sürecine sürüklemiştir. Okmeydanı ve Kasımpaşa semtleri bu süreçten ciddi şekilde etkilenmiştir ve tersaneye yakın mahallelerde kentsel dönüşüm süreçleri başlamıştır. Okmeydanı'na bağlı Fetihtepe Mahallesi sakinleri zorla yerlerinden edilmiştir (Tepe, 2024). Haliç Dayanışması üyeleri, bu dönüşümün etkilerini öngörmüş ve sürecin daha da genişleyeceğini vurgulamışlardır. Son 20 yıldır yürütülen kentsel dönüşüm projeleri, yerinden etmeler ve bölgenin kültürel-tarihi miras değeri üzerinde gerçekleşen değişimlere mecbur olmuştur. Bu kapsamda, Haliç Tersaneleri de dönüşüm projelerinin bir parçası haline gelmiş, hem kendisi dönüştürülmüş hem de çevresini dönüşüme itmektedir. Tarihi boyunca çevresiyle etkileşim içinde olan Haliç Tersaneleri, bu

mahallelerin gelişimine katkı sağlamış, tersane işçilerine ev sahipliği yapmış ve bu bölgelerde mahalle kültürünün oluşmasını sağlamıştır. Ancak böyle bir proje, bu tarihi etkileşim ağını geri dönülmez biçimde değiştirmiştir.

Kapitalist kentleşmeye bir tepki olan "Kent Hakkı" talebi, Haliç Dayanışmasının mücadelesinde somut bir ifade bulmuştur. Neo Liberal kent politikalarının sermaye odaklı dönüşümlerinin en çarpıcı örneklerinden biri haline gelmiştir. Endüstri mirası, korunması gerekirken, Kenti markalaştırmanın bir aracı haline gelmiş ve tarihsel değeri büyük ölçüde yok etmiştir. Bu dönüşüm, sadece tarihi bir mekânın kaybı değil, aynı zamanda bir kentin toplumsal ve kültürel hafızasının tahribatıdır.

Bu dönüşüm, mevcut semt/kent sakinlerinin ihtiyaçlarını karşılamak yerine pazar taleplerini karşılayan daha geniş kentsel yenileme modellerini vurgulayarak kapsayıcılık ve uzun vadeli sürdürülebilirlik vaat etmeyen bir düzenlemedir. Günümüzde, "Mega Projeler" olarak tanımlanan Kanal İstanbul, Haliçport (Tersane İstanbul) ve Galataport gibi projeler, kamu refahı, ekolojik sistemler ve kentsel eşitlik üzerindeki etkileri nedeniyle bu kavrama örnek teşkil etmektedir. Bu projeler, önemli kamu muhalefetine, yasal zorluklara ve çevresel endişelere rağmen devam etmektedir. Böylece ekolojik bozulma, toplulukların yerinden edilmesi ve kamusal alanların işgal edilmesi gibi kent suçlarını da beraberinde getirmeye devam edecektir.

Kaynaklar

- Alioğlu, E., & Erkan, Y. (2016). Kentsel dönüşüm projelerinin mimari mirasın tarihsel belge değeri üzerindeki tehdidi. Z. Ahunbay, İ. Dinçer, & Ç. Şahin (Ed.), *Neoliberal Kent Politikaları ve Fener-Balat-Ayvansaray, Bir Koruma Mücadelesinin Öyküsü* (s. 223-244). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bal, E. (2011). Türkiye'de 2000 Sonrası Neoliberal Politikalar çerçevesinde İmar Mevzuatındaki Değişimler ve Yeni Kentleşme Pratikleri: İstanbul Örneği [Basılmamış Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Benevolo, L. (1981). *Modern Mimarlığın Tarihi I. Çevre Yayınları*.
- Berman, M. (1994). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor. İletişim Yayınları*.
- Bianet. (2014). Haliç Dayanışması. <https://bianet.org/haber/halic-dayanismasi-6-asirlik-halic-tersaneleri-parcalanmamali-157821>
- Bianet. (2019). 6 Asırlık Tersane-i Amire'ye "Tersane İstanbul" Temeli Atıldı. <https://bianet.org/haber/6-asirlik-tersane-i-amire-ye-tersane-istanbul-temeli-atildi-205786>
- Cem, E. (2022). Tersane. https://kisadalganet.com/yazar/tersane_33834

Dal, D. (2015). *The Modernization Of The Ottoman Navy During The Reign Of Sultan Abdülaziz* [PhD. Dissertation]. University Of Birmingham.

Dinçer, İ. (2010). Türkiye'de 1980 Sonrası Yapısal Dönüşümün Mekânsal İzlerine Bir Örnek: Yenileme Alanları. *Mimarlık*, 352, 24-27.

Günay, Z. (2010). *Neoliberal Kentleşme Dinamikleri Çerçevesinde Tarihi Çevrenin Sürdürülebilirliği: Sürdürülebilir Kentsel Koruma Modeli* [Basılmamış Doktora Tezi] İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Gürsel, Y. (1987). Beyoğlu'nun Yıkımı ve Şehirlerimizin Geleceği. *Mimarlık*, 222, 47-48.

Harvey, D. (1989). *Kent Deneyimi* (E. Soğancılar, Trans.). Sel yayınları.

Harvey, D. (2007). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press.

Harvey, D. (2007). Neoliberalism as Creative Destruction. *ANNALS Am Acad Pol Soc Sci*, 610(1), 21-44.

Harvey, D. (2008). *The Right To The City*. <https://davidharvey.org/media/righttothecity.pdf>

Harvey, D. (2019). *Sosyal Adalet ve Şehir. Metis Yayınları*.

Hovhannesyan, S. S. (1996). *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

ICOMOS. (b.t.). *ICOMOS Tüzükleri*. <https://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr>

ICOMOS. (1987). *Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü*. https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0627604001536681570.pdf

İPA. (2024). *Kent Suçu Nedir?* <https://ipa.istanbul/yayinlarimiz/genel/kent-sucu-nedir/>

Karakul, Ö. (2021). *Tarihi Çevrelerde Bütüncül Koruma, Özgünlük ve Turizm*. Y. Yumuk, O. Diker, N. Türker, & D. Küçükaltan, (Ed), *Turizmde Mimarlık ve Kültürel Miras* (s. 223-254). Nobel Yayınları.

Kiper, N. (2015). *Osmanlı İstanbul'unda Kentsel Mekânın Değişim Süreci*. C., Yılmaz, (Ed), *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (s. 428-454). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Köksal, G. (2005). *İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri*, [Basılmamış Doktora Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Köksal, G. (2013). *Kent Yağmasının Yeni Hedefi: Haliç Tersaneleri*. *Mimarist*, 49, 97-105.

Köksal, G. (2016). *Haliç Tersaneleri'nde Güncel Durum Haliçport ve Haliç Dayanışmasına Dair*. *Mimarist*, 55, 18-24.

Köksal, G. (2019). *Bir Mimar Neden Kentsel Toplumsal Hareket İçinde Yer Alır? Bir Kent Hakkı Mücadelesi Olan Haliç Dayanışması Aslen Neyin Mücadelesidir?* <https://www.xxi.com.tr/gorus/yazi/birmimar-neden-kentsel-toplumsal-hareket-icinde-yer-alir>

Kuran, H. (2021). *Şehir Hakkı-Neoliberal Kentleşme ve Sınıf Mücadelesi*. Nika Yayınevi.

Lebefvre. (2020). *Şehir Hakkı*. Sel Yayıncılık.

Levent, T., & Levent, Y. S. (2011). *Küreselleme, Mekânsal Planlama Yaklaşımlarındaki Değişime*. *Toplum Demokrasi*, 5, 53-74.

Mantran, R. (1990). 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul. Türk Tarih Kurumu Yayını.

Mimarizm. (2019). Tabanlıoğlu Mimarlık Tersane İstanbul Projesi ile WAF 2019'da Büyük Ödülü Aldı. https://www.mimarizm.com/haberler/gundem/tabanlıoğlu-mimarlık-tersane-istanbul-projesi-ile-waf-2019-da-buyuk-odulu-aldi_130783

Mimdaporg. (2010). "Geçici Kentler İstanbul" projesinin kazananları belirlendi. <https://mimdap.org/mimarlik-gundem/gecici-kentler-istanbul-projesinin-kazananlari-belirlendi/>

Mitchell, D. (2003). The Right To The City: Social Justice And The Fight For Public Space. Guilford Press.

Müller-Wiener, W. (2003). Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Neciyoğlu, N. (2017). The Byzantine Economy And The Sea: The Maritime Trade Of Byzantium, 10th–15th Centuries. C. Buchet, & M. Balar, (Ed), The Sea in History - The Medieval World, (s. 437-448). Cambridge University Press.

Nepa, S. (2016). City Beautiful Movement. <https://philadelphiaencyclopedia.org/essays/city-beautiful-movement/>

Özalp, S. (2017). İstanbul'da Neoliberal Kentleşme Dinamikleri: Kamu Yararı Ve Kentsel Rejim Analizi [Basılmamış Doktora Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Sözcü. (2018). Haliçport'a yeni plan. <https://www.sozcu.com.tr/haliciporta-yeni-plan-wp2724625>

Tamince, F. (b.t.). Tersane Hakkında. <https://www.tersaneistanbul.com.tr/tr/tersane-hakkinda>

Tepe, Ş. (2024). Neoliberal Kent Politikaları Ekseninde Bir Endüstri Mirasının Dönüşümü: Haliç Tersaneleri, [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uludaş, B. A. (2024). Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Haliç Kuzey Kıyılarının Tarihsel Gelişimi

Üzerine: Sütluçe, Hasköy ve Kasımpaşa. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Yılmaz, F. (2015). Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Mimari, Cilt 2, Siyaset, İsyân ve İstanbul (1453-1808). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Yılmaz, G. I. (2008). Haliç Kıyı Şeridinde Sanayileşme İle Ortaya Çıkan Kentsel Dönüşüm, [Basılmamış Doktora Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Notlar

- (Harvey, Kent Deneyimi, 1989) Harvey bu kitabında s.44'teki şu tanımlaması açıklayıcıdır: "...Kapitalizmin erken evrelerinde fazlalar büyük ölçüde doğrudan sermaye birikimi dışındaki süreçler tarafından üretiliyordu. Üretim araçlarının ilk birikim yoluyla veya daha kurnaz gasp manevralarıyla vahşice ve büyük bir hırsla ele geçirilmesi, çok sayıda insanı yaşamak için ücretli emekçiler olmaya zorlarken az sayıda kişinin sermaye fazlalıklarına sahip olmasına imkan verdi. Ama sermaye potansiyel olarak birçok formda var olur, dolayısıyla asıl önemli olan şey, paraya, mallara, üretici varlıklara (toprak, yapı çevre, haberleşme araçları vb.) ve emek gücü üzerindeki haklara el koyma ve bunları mübadele değeri taşıyan mallara dönüştürme yönündeki çeşitli adımlardır. Mal formundaki bu sermaye ve emek gücü fazlalıklarına el koyulması, söz konusu fazlaların kullanıma sokulması ve belli coğrafyalarda toplanması, kentleşmenin kilit rol oynadığı kapitalizmin tarihinde (kış. Braudel 1984) hayati bir evre oluşturdu. Zenginliğin tüccarlar tarafından kentlerde yoğunlaştırılması (kötü veya adaletsizce yapılandırılmış mübadeleler aracılığıyla dünyanın hem parasının hem de mallarının yağmalanması); toprak mülkiye tinin kentsel zenginlik üretimi için doğrudan parasallaştırmayla ya da tefecilerin yıkıcılığıyla mala dönüştürülmesi; parasal rant, devle tin koyduğu vergiler ve diğer yeniden bölüşüm mekanizmalarıyla (mesela kilisenin organizasyonu) kırsal kesimden doğrudan faz la çekilmesi gibi yöntemler kullanılarak fazla sermayenin kullanıma sokulması ve coğrafi olarak bir azınlığın elinde toplanması sağlandı. Bu fazlaların fiziksel altyapılar, haberleşme sistemleri ve piyasa merkezleri inşasında kullanılması sermaye dolaşımı için potansiyel temel oluştururken aynı zamanda mal kullanım değerlerinin (ücretli emekçiler dahil) kent merkezlerinde toplanması sermaye dolaşımının daha kolay yürütmesini sağlayacak önkoşulları yarattı..."
- İlk kaynak: Üçok, A., 1987. "Hepsini yıkacağız", Bedrettin Dalan ile söyleşi, Şehir, Mart 1987, 78-79.
- Bkz.: (Özalp, 2017)'de "...planlama ile ilişkili yasal düzenlemeler arasında 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu ve 6831 sayılı Orman Kanunu'nda yapılan değişiklikler, 3086 sayılı 6 ve 3621 sayılı Kıyı Kanunları ve 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun yer almaktadır. Bunların yanında, 1983 ile 1988 yılları arasında yürürlüğe konan 5 adet af yasası da özellikle İstanbul'un yapılaşması açısından söz konusu dönem için belirleyici özellik taşımaktadır..." ifadesi yer almaktadır.
- (Levent & Levent, 2011) adlı yayında ve bir çok diğer yayınlarda kamu yararı nedir sorusu ele alınmakta ve tartışılmaktadır.